

ЕКОНОМІЧНА НАУКА

УДК 330.322.01

*Т. А. Грицай,
аспірантка кафедри обліку в кредитних і бюджетних установах і економічного аналізу,
ДВНЗ "КНЕУ імені Вадима Гетьмана"*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ

Стаття присвячена теоретичним та практичним питанням аудиту інвестиційних проектів. Досліджується сутність аудиту, його завдання та методика проведення аудиторських процедур інвестиційних проектів.

Тhe article is devoted to theoretical and practical issues of investment project auditing. The essence of auditing, its tasks and methodology of conducting auditor procedures of investment projects are studied.

Ключові слова: аудит інвестиційного проекту, об'єкт аудиту, методика аудиту, комплексна експертиза, зовнішній аудит, внутрішній аудит.

ВСТУП

Питання аудиту інвестиційних проектів з кожним роком стає все більш актуальним переважно для тих, хто планує інвестувати. З року в рік економіка України приваблює все більше інвесторів, зацікавлених у відносно новому і поки що недостатньо висококонкурентному ринку. Такими інвесторами можуть виступати як зовнішні, так і внутрішні компанії. Саме вони найбільше потребують повної, достовірної, неупередженої та своєчасної інформації, отриманої від незалежних експертів — аудиторів. Для аудиторів дуже важливим є чітке обґрунтування практичної частини своєї діяльності, тому вони потребують ґрунтовної теоретичної бази.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Теоретичні засади сутності аудиту та методика проведення перевірок досліджені в працях М.Т. Білухи [3], Ф.Ф. Бутинця [5; 6], В.С. Труш [11], Л.П. К улаковської У. Вагомий внесок у розробку цієї тематики зробили й зарубіжні вчені-економісти, а саме: Дж. К. Робертсон [10], Р. Адамс [1], Е. А. Аренс [2] та інші.

Проте, вчені розкривають переважно генезис аудиту, його завдання, мету проведення перевірки інвестиційних проектів та майже не приділяється увага практичним рекомендаціям щодо здійснення аудиторських перевірок. Зокрема, не розкриваються питання складання програми перевірки, вивчення особливостей бізнесу клієнта, визначення рівня матеріальності, встановлення аудиторського ризику, документування та узагальнення результатів перевірки інвестиційних проектів.

Відсутність конкретних методичних прийомів аудиту інвестиційних проектів призводить до не завжди достовірних результатів перевірки цих проектів, оскільки аудитори вимушені на власний розсуд трактувати аудиторські судження, на підставі доказів, здобутих у процесі перевірки спираючись, переважно, на свій власний досвід.

Враховуючи викладені проблеми, зазначимо, що існує потреба у практичних та наукових розробках для вирішення проблем з аудиту інвестиційних проектів.

Метою та завданням статті є теоретичне обґрунтування та розробка науково обґрунтованих рекомендацій і практичних пропозицій, спрямованих на вдосконалення методики здійснення аудиту інвестиційних проектів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У світі спостерігається активний розвиток аудиту інвестиційних проектів та підвищення його популярності. Це, в свою чергу, зумовлює актуальність дослідження його особливостей з точки зору спеціалістів — аудиторів та консультантів.

Історична оцінка інвестицій, здійснених у попередні роки, певна річ, є необхідною і може принести певну користь. Але не завжди майбутні результати можливо спрогнозувати, спираючись винятково на результати досягненні у минулому. Тому під час планування майбутніх інвестицій-

них проектів потрібно підходити до кожного з них індивідуально, як до унікального творчого процесу, і бути готовими до того, що історичні аналогії в цьому випадку можуть не спрацювати.

На аудит інвестиційних проектів покладено функції превентивного контролю та діагностики імовірних помилок на етапі планування інвестицій. Крім того, аудит повинен допомогти обрати найбільш оптимальні параметри інвестування, тим самим максимально зменшивши ризик фінансових втрат інвестора. Особливими властивостями цього виду аудиту, на відміну від фінансових прогнозів, які відображають очікування певних подій або заходів, які матимуть позитивні чи негативні наслідки для підприємства, є те, що кожен проект передбачає пошук найбільш оптимального варіанта серед багатьох можливих [7, с. 28].

У деяких випадках інвестиційні проекти вимагають незалежної і досить детальної експертизи (аудиту):

— у разі виникнення непорозумінь або конфліктів між акціонерами (власниками) та менеджерами підприємства, або між різними групами акціонерів;

— на вимогу інвестиційного фонду або банку;

— в разі відсутності у працівників фінансового відділу підприємства необхідного досвіду розроблення проектів [8, с. 121].

Крім того, нерідко служба внутрішнього аудиту підприємства самостійно контролює життєвий цикл інвестиційного проекту.

Інвестиційні проекти, з точки зору аудиторів, мають один суттєвий недолік: їх обґрунтування відбувається на основі абстрактних гіпотетичних даних, припущень, обґрунтованість яких доволі важко, а інколи й взагалі неможливо перевірити. Саме цей чинник невизначеності під час перевірки та оцінювання гіпотетичних даних зумовлює підвищений рівень ризику для тих, хто проводить таку оцінку інвестиційних проектів. Проведення ефективного аудиту інвестиційних проектів дає змогу зменшити вищезгаданий ризик.

Від потенційних користувачів інформації залежить організаційна форма аудиту (зовнішній чи внутрішній). Здебільшого керівництво компанії не потребує проведення зовнішньої експертизи і цілком обходиться результатами внутрішнього аудиту. Але це відбувається за умови, що акціонери або інвестори переконані у компетенції та лояльності менеджерів, які керують компанією. У випадку наявності певних чинників, які викликають занепокоєння інвесторів, наприклад, конфлікт інтересів, проведення зовнішнього аудиту є неминучим.

Як для зовнішнього, так і для внутрішнього аудиту об'єктом дослідження є безпосередньо інвестиційний проект. Проте організаційні форми і сфери аудиту можуть бути різними.

Якщо поглянемо на організаційний аспект, то помітимо, що, на відміну від внутрішніх аудиторів, які виконують контроль інвестиційних проектів на усіх його життєвих стадіях і це, швидше за все, є їх функціональним обов'язком,

ЕКОНОМІЧНА НАУКА

зовнішні аудитори вивчають інвестиційні проекти під час проведення процедури аудиту інвестиційних проектів підприємства або окремої незалежної перевірки, або в процесі надання консультаційних послуг.

Існують й інші відмінності у дослідженні інвестиційного проекту внутрішніми та зовнішніми аудитором. Так, зовнішні аудитори значно меншу увагу приділяють кожній окремій фазі життєвого циклу проекту та зосереджуються на креативній функції інвестиційного планування. Отже, зазвичай зовнішні аудитори не займаються розробкою та втіленням інвестиційних проектів, а проводять їх експерти-

зу. В окремих випадках від аудиторів може надійти пропозиція з альтернативним, на їх думку, більш ефективним інвестиційним проектом, ніж досліджуваний проект. Але хочемо підкреслити, що подібна творча ініціатива організаційно реалізується аудитором в межах єдиної консалтингової програми, яка пов'язана з експертизою проекту.

Таким чином, можемо з впевненістю сказати, що зовнішні аудитори під час проведення експертизи проекту здійснюють аналіз альтернативних інвестицій та виконують паралельний проектний аналіз. Натомість повномасштабний внутрішній аудит переважно здійснюється у великих компаніях, які проводять інвестиційну діяльність у значних масштабах.

Переважаючі всі інвестиційні проекти є продуктом послідовного втілення стратегічного, оперативного і проектного планування, яке супроводжується постійними контрольними процедурами.

Розглянемо інвестиційний проект у фінансово-аналітичному аспекті. Центральним моментом у проектному фінансуванні є інвестиційний проект — план (прогноз) організації щодо досягнення фінансової ефективності (перевищення доходів над витратами) у взаємозв'язку з діяльністю підприємства — ініціатора проекту або об'єкта інвестування.

Доказ фінансової ефективності передбачає необхідність використання інструментарію фінансового аналізу на всіх етапах проекту. Підкреслення зв'язку між проектом та підприємством відображає той факт, що організаційною формою здійснення будь-якого інвестиційного проекту є підприємство. Методологічно важливо, щоб до числа факторів комерційної ефективності відносились як сам проект, так і підприємство або те, що створюється в результаті реалізації проекту (система "проект — підприємство"), або вже існуюче (система "підприємство — проект") [8, с. 125].

Слід підкреслити специфіку інвестиційного проекту: будучи матеріалізованим, він має потенційну здатність генерувати більше грошових коштів, ніж у нього вкладено, однак це можливо тільки на базі певної організаційної структури — підприємства. Даний факт пояснює двоїстий характер фінансової оцінки ефективності інвестицій у реальні активи:

- необхідність використання загальноприйнятих методів оцінки ефективності вкладень у проект (з урахуванням фактора часу, тобто інтегральної оцінки первинних вкладень, експлуатаційних витрат і віддачі від них протягом всього життєвого циклу проекту). Тим самим оцінюються потенційні здатності проекту покрити всі витрати, необхідні для його успішної реалізації та експлуатації;

- вимога урахування факту існування господарюючого підприємства як юридичної особи, що знаходить, зокрема, відображення в необхідності розробки прогнозних стандартних форм бухгалтерської звітності, в яких видно міру відповідності між прийнятими підприємством, що реалізує проект, фінансовими зобов'язаннями і можливостями їх забезпечення в процесі функціонування [9, с. 174].

З останньою обставиною пов'язане, зокрема, положення, коли довгострокові інвестиційні кредити видаються підприємствам — юридичним особам, що несуть певну матеріальну відповідальність згідно з чинним законодавством. У зв'язку з цим виникає організаційно-правове поле взаємодій між учасниками будь-якого проекту, що створює можливість встановлення міри їхньої участі в управлінні ним (а отже, і здійсненні всіх функцій управління) на всіх його стадіях.

Аналітичні функції зумовлені перш за все необхідністю проведення комплексного фінансового аналізу.

Таким чином, інвестиційний проект можна розглядати як особливу форму підготовки довгострокового фінансового інвестиційного рішення, яке може бути реалізоване організацією (юридичною особою), здатною не тільки взя-

ти на себе певні фінансові зобов'язання, що виникають у зв'язку з проектом, але і (головне) виконати їх.

Для цілей контролю ефективності проектів аудит трактується як регулярну і комплексну перевірку бухгалтерської звітності організації, яка реалізує проект, що проводиться професійними бухгалтерами (аудиторами) з метою переконатися в правильній постановці обліку, достовірності інвестиційних проектів та інших видів звітів, що подаються керівництву, виявлення слабких ланок у системі внутрішнього контролю і фінансовій системі, надання пропозицій та рекомендацій щодо поліпшення діяльності.

Дане визначення аудиту може розглядатися як прийнятне для оцінки і контролю ефективності інвестиційних проектів — адже в ньому сконцентроване зусилля та інтереси учасників, які намагаються отримати достовірну, систематизовану і повну інформацію для оперативного аналізу поточних результатів і прийняття рішень з метою мінімізації ризику своєї подальшої участі в даному проекті.

На попередній стадії підготовки стратегічного інвестиційного рішення доцільно виявити глибину і комплексність опрацювання всього кола питань з даного проекту — як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Це дозволяє виявити "прогалини" в накопиченій інформації, доповнити її і тим самим не допустити прийняття рішення в умовах високого ступеня інформаційної невизначеності.

Так, експертиза спроможності інвестиційних проектів передбачає два етапи:

- попередня експертиза;
- комплексна експертиза.

У ході попередньої експертизи аналізується фінансовий стан заявника, здійснюється перевірка достовірності даних, дається попередня фінансова оцінка інвестиційних проектів. Результати попереднього дослідження є підставою для проведення комплексної експертизи, що передбачає фінансову і економічну оцінку власне проекту. На цьому етапі здійснюється також аналіз проектних ризиків, причин їх виникнення, виробляються заходи страхування від ризиків. Паралельно виробляються схеми фінансування проекту, альтернативні варіанти, коригуються вихідні дані по проекту. За необхідності на кожному етапі експертизи можуть бути залучені незалежні експерти та спеціалізовані фірми.

Успішна діяльність великих виробничих підприємств, інвестиційних компаній, фондів та інших фінансових суб'єктів, які здійснюють активну інвестиційну політику, залежить від того, як організовані аудит і відбір інвестиційних проектів. На цьому етапі аудиту та прийняття рішень про фінансування допускається найбільше помилок, які потім призводять до втрат вкладених коштів.

Перш за все, перед керівництвом компанії виникає питання вибору критеріїв ефективності проектів. Серед аудиторів поширена думка, що в процесі прийняття рішень методи, які ґрунтуються на складних математичних обчисленнях, дозволяють вибрати оптимальний варіант. Але насправді це не завжди так. Немає сумніву в тому, що аудиторі в оцінці інвестиційної діяльності широко використовують математичні методи, тому що при цьому здійснюється глибокий фінансовий аналіз з використанням ПЕОМ. Однак інвестиції — це надзвичайно складний процес, що піддається впливу багатьох чинників, які не можуть обчислюватися тільки кількісними величинами.

Якісний характер багатьох факторів, що мають певне значення для проекту, істотно обмежує можливість використання виключно математичних методів і підсилює роль людини у прийнятті рішень. Кажучи іншими словами, завдання аудиту інвестицій та відбору проектів — це значною мірою проблема ефективності менеджменту.

Оцінюючи проект, керівники компаній вирішують питання, чи відповідає він меті та завданням компанії, наскільки великий ризик втратити вкладені кошти. У цьому вони не завжди можуть прийти згоди, оскільки кожен з них має власне уявлення про прибуток, ризик, терміни впровадження проекту та відповідність його меті та завданням компанії, а часто і про її можливості. Це пов'язано з тим, що багато компаній не мають стратегічних планів, а ті, які складають такі плани, вибирають описову декларативність, а не чітко сформульовану мету, виражену в конкретних показниках, яких повинна досягти компанія в майбутньому, виміряні і проконтрольовані. Це нерідко створює конфліктні ситуації, оскільки в умовах високого рівня інфляції необхідно раціонально розподілити ресурси між короткостроковими, високоприбутковими проектами, які сприяють онов-

ЕКОНОМІЧНА НАУКА

ленню оборотних коштів, та інвестиціями в довгострокові проекти, які в далекій перспективі забезпечать високі і стабільні доходи.

Стратегічний план компанії має відповідати на такі питання: яка мінімальна величина прибутку і який дохід на вкладений капітал від проекту прийнятний для компанії; який максимально допустимий обсяг інвестицій, термін реалізації проекту, який є оптимальним; яка частина ресурсів буде спрямована на коротко- і довгострокові проекти, яким буде імідж компанії від впровадження конкретного проекту; який ризик можна вважати високим; проекти якого типу і масштабу відповідають організаційними і фінансовими можливостями компанії. Ці питання здатна допомогти вирішити аудиторська перевірка.

Сформульовані в стратегічному плані цілі, а також базові й граничні значення показників, що характеризують інвестиційні проекти, фактично виконують роль критеріїв ефективності при відборі проектів. Отже, перш ніж приступити до формування переліку критеріїв ефективності, необхідно розробити детальний і реальний стратегічний план діяльності компанії.

Іноземні інвесторів часто насторожує представлення проектів компаніями, що не відповідають загальноприйнятим стандартам і не дозволяють прийняти досить обґрунтоване рішення про участь у проекті. Українські інвестори помилково вважають, що інтуїція і знання національної специфіки ставлять їх у більш привілейоване становище і захищають від втрати коштів. Ця самовпевненість підтверджує відсутність достатнього досвіду інвестиційної діяльності в умовах ринку. Значення бізнес-плану має бути вирішальним на стадії планування й аудиту інвестиційного проекту. Для цього необхідно використовувати вітчизняні та зарубіжні методики, враховуючи особливості України: рівень рентабельності; паралельне використання вільно конвертованої валюти і гривні; структурні зміни у ціноутворенні; затримка взаємних платежів; нестабільність поставок та ін.

Аудитор разом із глибоким фінансовим аналізом проекту проводить за даними бізнес-плану аналіз ризику, де необхідно викласти ключові фактори ризику з аналізом можливих шляхів і методів їх попередження. Аналіз ризику важливий ще й тому, що вітчизняні та іноземні інвестори повинні перебувати в однакових інформаційних умовах і свідомо приймати на себе частку спільного ризику. В іншому випадку іноземний інвестор у процесі спільної діяльності виявляє негативні фактори для інвестицій і стає не партнером, а опонентом, піддає сумніву компетенцію українського партнера, неспроможного до співробітництва.

Для забезпечення якісного аудиту інвестиційних проектів необхідно всі пропозиції і роз'яснення бізнес-плану привести до форми міжнародних стандартів. Це дозволить систематизувати процес аудиту і створити базу для порівняння різних проектів, використовуючи єдину систему критеріїв.

Інвестор повинен здійснити активний пошук проектів, щоб забезпечити аудитору широкий вибір оптимального проекту. Аудитор аналізує подані на перевірку проекти за багатоступеневою схемою, що складається з таких етапів: попередній аудит; основний аудит (інвестиційний аналіз); заключний аналіз (прийняття рішень про фінансування проекту).

Попередній аудит передбачає визначення критеріїв оцінки, мінімальної трудомісткості, що знижує вартість аудиторських робіт, залучення до перевірки інших фахівців, можливість отримання інтегрального показника ефективності проекту за результатами аналізу, проведеного аудитором. Для цього використовуються методичні прийоми експертних оцінок. Розробляється перелік критеріїв у вигляді опитувальних тестів фахівців, де для кожного з критеріїв визначають відповідні коефіцієнти і залежність від їх значення.

Аналіз проектів починається з найбільш важливих показників, до яких належать обсяг реалізації продукції (робіт, послуг) на ринку, собівартість, рентабельність. При цьому визначають, наскільки реальна концепція продукту і чи буде він виконувати ті функції, які декларуються авторами проекту. Аудитор вивчає, яким чином можна оцінити функціональні та споживчі якості продукту, його дизайн у порівнянні з продуктами конкурента, наскільки продукт відповідає найбільш поширеним міжнародним і національним стандартам; залежність збуту продукту від реалізації інших, супутніх, продуктів. Одночасно аудитор визначає можливість оцінки потенціалу розвитку продукту, наприклад ймовірність створення на його основі інших конкурентоспроможних продуктів з високою прибутковістю.

Визначальне значення для аудиту інвестиційного проекту має характеристика ринку. Тому ринок досліджується за такими аспектами: методика оцінки потенціалу ринку, його масштаб (міжнародний, національний, регіональний, локальний); готовність ринку до прийняття цього продукту; ціна продукту в порівнянні з ціною на продукцію конкурента; оцінка конкурентоспроможності продукту на ринку; готовність мережі розподілу продукції; тенденція попиту; необхідність в рекламі; тривалість часу для досягнення обсягів збуту продукції, передбачених проектом та ін.

Стан науково-дослідної та конструкторсько-технологічної підготовки виробництва продукції за проектом досліджується за такими параметрами: стадія готовності продукту; оцінка стану дослідження і розробки; технологічність продукту; складність підготовки виробництва; необхідність в технологічному обладнанні; наявність сировинної бази, матеріалів та енергетичних ресурсів для серійного виробництва продукту; необхідність і можливість виробничої кооперації; відповідність персоналу вимогам проекту; необхідність у сервісному обслуговуванні.

Юридичні аспекти вивчаються аудитором за такими напрямками: відповідність продукту і технології його виробництва поточного та перспективного законодавства; рівень патентно-ліцензійної захисту; відповідність проекту нормам безпеки та екології.

Фінансові аспекти визначаються аудитором за такими показниками: необхідність і сума інвестицій і на які цілі; прогнозна прибуток від реалізації проекту, термін окупності проекту.

Зокрема, поряд з питаннями фінансової ефективності в техніко-економічних обґрунтуваннях доцільності створення фінансово-промислових груп повинні відображатися комерційні (програма реалізації продукції на два-три роки, оцінка стану та забезпечення конкурентоспроможності продукції, основні її споживачі), екологічні та соціальні аспекти.

На підставі проведеного дослідження аудитор розраховує інтегральний показник ефективності проекту і складає аудиторський висновок по інвестиційному проекту.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного теоретичного дослідження засад аудиту інвестиційних проектів можна зробити висновки, що аудит — це процес, внаслідок якого компетентний та незалежний фахівець накопичує і отримує свідчення щодо інформації, яка може кількісно оцінюватися і відноситися до специфічної господарської системи, щоб визначити та виразити в своєму рішенні рівень відповідності даної інформації встановленим критеріям.

Структура управлінського впливу має бути не стільки сильною та масштабною, скільки правильно організованою та достатньою контролюваною.

Література:

1. Адамс Р. Основы аудита: пер. с англ. /Под ред. Я.В. Соколова. — М.: Аудит, ЮНИТИ, 1995. — 398 с.
2. Аренс Е.А., Лоббек Дж. К. Аудит. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 558 с.
3. Білуха М.Т. Курс аудиту: підручник. — К.: Вища школа. — Знання, 1998. — 574 с.
4. Білуха М.Т., Микитенко Т.В. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит: підручник. — К.: Українська академія оригінальних ідей, 2005. — 888 с.
5. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник — Житомир: ЖІТІ, 2004. — 608 с.
6. Бутинець Ф.Ф. Аудит: Підручник для студентів спеціальності "Облік і аудит" вищих навчальних закладів. — 2-е вид., перероб. та доп. — Житомир: ПП "Рута", 2002. — 672 с.
7. Давидов Г. М. Аудит: навчальний посібник. — 2-е вид., перероб. та доп. — К.: Товариство "Знання", КОО, 2001. — 363 с.
8. Кузьмінський А.М., Кужельний М.В., Петрик О.Г., Савченко В.Я. Аудит (практичний посібник). — К.: Облікінформ, 1996. — 283 с.
9. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту: навчальний посіб. — К.: Каравела, 2004. — 586 с.
10. Робертсон Дж. Аудит: пер.с англ. — М.: КРМС, Аудиторская фирма "Контакт", 1993. — 495 с.
11. Труш В.Є. та ін. Організація і методика аудиту підприємницької діяльності: навчально-методичний посібник /В.Є. Труш, Т.А. Калінська та ін. За заг. ред. В.Є. Труш. — Херсон: олд-гілус, 2002. — 128 с.

Стаття надійшла до редакції 07.06.2011 р.